

ЩОДЕННИК АННИ ФРАНК

Анна Франк

Щоденник Анни Франк

Оглавление

[Передмова до голландського видання](#)
[Щоденник](#)

«Щоденник Анни Франк» («Щоденник», «Сховище. Щоденник у листах») — записи нідерландською мовою, які вела єврейська дівчинка Анна Франк з 12 червня 1942 по 1 серпня 1944 року в період нацистської окупації Нідерландів.

З початку 1944 року Франк почала літературно обробляти свої записи, сподіваючись на публікацію щоденника після звільнення Нідерландів, проте ця робота залишилася незавершеною.

Останній запис у щоденнику датований 1 серпня 1944 року. А через три дні гестапо заарештувало всіх, хто ховались в притулку. Анна Франк померла в концтаборі Берген-Бельзен.

Протягом двох років в підпіллі Франк писала у своєму щоденнику про події в їхньому «Притулку», а також про власні почуття і думки. Крім того, дівчина почала писала короткі оповідання а також цитувала уривки прочитаних книг.

Дівчинка мріяла стати відомою журналісткою або письменницею. Її батько, єдиний хто пережив нацистський терор, посприяв публікації її щоденника в липні 1947 року. Зараз «Щоденник Анни Франк» перекладений на більше, ніж 60 мов світу.

Найновіший переклад українською Ярослава Мишанича представлено у цьому виданні.

Передмова до голландського видання

Можуть запитати, чи потребує передмови ця книга, що є саме тим, на що вказує назва — щоденником «нормальної» дитини, котра за надто незвичних умов прямувала шляхом становлення людини?

У вісімдесятих роках минулого [19-го] століття Париж і весь інший світ, який цікавився французьким культурним життям, збентежив інший «дитячий» щоденник. Він належав російській дівчинці-вундеркінду Марії Башкирцевій, котра зростала у неспокійному великосвітському середовищі мандрівного російського дворянства, яке у ті часи зазвичай населяло великі готелі Баден-Бадена, Рима, Парижа й Рів'єри; квітці орхідеї, випещеній у теплій оранжереї, дитині, яка від народження була оточена розкошами, сніжнобілими хутрами, мереживами, шовками й розбалувана увагою і захопленням тих, хто був поруч, хто переймався, яким же буде велике майбуття дівчинки: співачки, художниці, письменниці чи сліпучої світської пані. Перші усвідомлені спогади Марії Башкирцевої осяяні рожевим світлом слави, що сходила перед нею, чи варто було б сказати — променями софітів, і вже на дванадцятому році свого життя вона з неймовірною і майже загрозливою старанністю фіксує в щоденнику етапи власного шляху назустріч славі, все, що наступні покоління могли б відшукати примітного в молодих роках уславленої жінки. І коли молода, двадцятичотирьохрічна майбутня художниця стала відчувати подих смерті, що наближалася, вона стала поспішати з виданням свого щоденника.

«До чого брехати чи красуватися? Цілком зрозуміло, звичайно, що я маю бажання (хоча й не сподіваюся) залишитися на землі щонайдовше, чого б це не вартувало. Якщо не помру рано, то мрію залишитися у спогадах людей як славетна художниця. Та якщо мені судилося померти молодою, то я хочу, щоб був виданий мій щоденник, який, можливо, визнають цікавим... Коли мене вже не буде на цьому світі, люди будуть читати про моє життя, яке я сама вважаю досить примітним... Якщо я помру, то раптово, уражена якоюсь хворобою... Ймовірно, я не буду нічого знати про загрозу, що нависла наді мною, і її будуть від мене приховувати. А коли я піду в засвіти, рідні стануть копирсатися в шухлядах мого стола, знайдуть щоденник, прочитають, а тоді знищать, і скоро від мене зовсім нічого не залишиться, нічого, нічого. Це завжди жахало мене. Жити такими честолюбними намірами, страждати, плакати гіркими сльозами, боротися — й після цього лише одне — забуття... забуття, ніби тебе ніколи й не було на світі! Якщо навіть я не проживу життя, таке довге для того, щоб прославитися, все одно мій щоденник зацікавить... Адже завжди цікаво дізнатися про життя жінки, описане нею самою день за днем, без красування, наче щоденник ні для кого більше на світі не призначений... а я розповідаю все, все».

Щоденник Марії Башкирцевої побачив світ незабаром після її трагічної смерті, і цілком зрозумілий і виправданий той факт, що він здобув шалену популярність. Цей щоденник є цілеспрямованим і самовпевненим проявом індивідуалізму, його можна вважати феноменом, хоча й феноменом, який передає дух свого часу й розкриває честолюбство свого автора, проте, не здатен надовго зосереджувати на собі увагу. Бо чудесам не властива привабливість: вони можуть дивувати, приголомшувати, викликати сенсацію, але їм не вистачає привабливості, яка властива усьому, що

зароджується поступово, зростає, розвивається й досягає зрілості.

А тепер про Анну Франк.

Тих, хто очікує від її щоденника на «диво дивне», я змушена від самого початку розчарувати. Цей щоденник не є творчістю вундеркінда.

«У мене дивне відчуття — я буду писати щоденника! І не лише тому, що я ніколи не займалася «писанням». Мені здається, що потім і мені і взагалі всім не цікаво буде читати одкровення тринадцятирічної школярки...

Я нікому не збираюся показувати цього зошита з товстим корінцем під велемовною назвою «Щоденник», а якщо й покажу, то лише *справжньому другові* чи *справжній* подрузі, іншим це нецікаво.»

Нічого незвичного, чи не так? Такі самі, чи майже такі самі слова довіряють щороку своїм щоденникам десятки тринадцяти-чотирнадцятирічних підлітків, які починають усвідомлювати своє «я», своє відособлення серед докільця.

Та процитований запис датований 20 червня 1942 року. А 6 липня сім'я Анни постала перед суворим вибором, доленосним для стількох єврейських родин: або з'явитися «за викликом» і стати, наподоби безмовних овець, жертвами, або сховатися. Вони віддали перевагу останньому й разом із ще однією родиною сховалися у замаскованому флігелі однієї з будівель на Принсенграхт, де знаходилася фірма пана Франка, яку той перевів до Голландії у 1933 році, напередодні втечі сім'ї з Німеччини. Отже, перед нами «розлога» історія підпільного існування. Історія того, як на вельми обмеженому просторі, в кількох кімнатках і на горищі мусили вживатися дві родини — восьмеро людей, восьмеро в'язнів, приречених на шепіт і обережність, і позбавлених, якщо не зважати на прості обов'язки в домашньому господарстві, будь-яких занять, окрім... пошуків заняття для себе.

Природно, що за таких незвичних обставин у такій живій, кмітливій, вразливій дитині, як Анна Франк, перехід від дівчини до жінки, від підлітка до дорослої людини відбувався прискореними кроками. Ставлення молодого допитливого індивіда до зовнішнього світу, що за нормальних умов життя характеризується більш-менш різноманітними й мінливими стосунками, тут зведене до простої схеми, яка обумовила розвиток її допитливого розуму переважно вглиб, ніж ушир. У постійних проявах своїх симпатій і антипатій, у суперечках і сутичках, під пильним поглядом семи пар цікавих очей, немов з великого кінокадру, буквально година за годиною зростало вміння дитини розбиратися в людях; зумовлений обставинами самоаналіз, неперервні сутички самого з собою й внутрішніми заборонами неймовірно швидко розвинули самосвідомість дівчинки. На наших очах відбувається перехід від «гри у щоденник» до глибокого аналізу не лише зовнішніх подій, але також власних мрій та ілюзій, нескладної тактики її ставлення до оточуючих і до примх долі, а також перегляд її колишніх сподівань — *carpe diem*^[1] — зречення від своїх надто гарних для мешканки «притулку» дівочих мрій. Анна Франк досягає сувору життєву мудрість — будь задоволений тим, що в тебе є.

Чи то замкнутість помешкання, чи примарне майбутнє зробили цей щоденник блискучим діалогом автора з самим собою, без думки про читача, що підганяє й форсує, і навіть без найменшого натяку на лейтмотив Марії Башкирцевої — прагнення подобатися, хай навіть у вищому й чеснішому його прояві, ніж це зазвичай трапляється в житті. Буде досить хоч трохи проштудіювати сучасних психологів, щоб переконатися, що молоді роки спричиняють величезний вплив на все наше ставлення до життя. Та разом з тим багато хто,

навіть найвидатніші письменники постійно намагаються окреслити свій шлях від дитинства до зрілості на підставі ослаблих від часу чи просякнутих роздратуванням спогадів.

Щоденник Анни Франк написаний зовсім ще не справжньою письменницею, — можливо, вона й могла б стати нею, та наскільки марно тепер висловлювати такі міркування! — з такою чистотою, з такою точністю й сміливістю перед будь-ким, або будь-чим відображує пробудження людського духу, яке ми нечасто зустрічаємо у спогадах навіть славетних письменників. У поглядах Анни Франк на зовнішній світ і, що найпримітніше, на саму себе, є, незважаючи на прагнення до самовдосконалення, щось від кандидівської прямодушності й аморальної безпристрасності, з якою діти з книжки Х'юза «Дужий вітер на Ямайці» висловлюють свої найромантичніші життєві спостереження.

Та це ще не все, що можна сказати про щоденник Анни Франк. Він є документом війни, документальним свідченням жорстокості, з якою переслідували євреїв, гіркої убогості, на яку вони були приречені у час гонінь, свідченням схильності людей допомогти ближньому, але також і здійснити зраду, свідченням людської здатності пристосовуватися й залишатися непристосованим. Маленькі радощі, великі й дрібні негаразди підпільного існування з безмежною безпосередністю, без претензії на літературність, і тому здебільшого щиро змальовані дитиною. І ця дитина мала важливі риси справжнього письменника: Анна вміла зберегти безпосередність, вона не могла звикнути з явищами, що її оточували й через це не втратила здатності сприймати їх такими, якими вони були.

Разом із тим, однак, найважливіший для мене у цьому щоденнику не документальний його бік, що

неодноразово був і буде відображений у багатьох інших творах. Анна Франк нагадує мені молоду рослину, перенесену з умов гірського клімату в умови спекотної долини. Вона цвіте тут буйно й розкішно, щоб потім загинути у безчассі, як і Анна Франк, ця маленька відважна квітка, що розцвіла за затемненими вікнами «притулку». Ось що зворушує мене у щоденнику.

Анні Ромейн-Ферсхор.

Щоденник

12 червня 1942 р.

Сподіваюся, що я зможу довірити тобі, як нікому дотепер не довіряла, сподіваюся, що ти станеш для мене величезною підтримкою.

Неділя, 14 червня 1942 р.

У п'ятницю я прокинулася вже о шостій ранку. Цілком зрозуміло — був мій день народження. Та мені, звісно, не можна було вставати так рано, довелося притримати цікавість до за чверть сьома. Але більше я не втерпіла й

пішла до їдальні, там мене зустрів Маврик, наше кошеня, і став лащитися до мене.

О сьомій я побігла до тата з мамою, тоді ми всі пішли до вітальні й там почали розв'язувати й роздивлятися подарунки. Тебе, мій щоденнику, я побачила одразу, це був найкращий подарунок. Ще мені подарували букет троянд, кактус і зрізані півонії. Це були перші квіти, згодом принесли ще багато.

Тато і мама накупили мені купу подарунків, а друзі просто закидали мене дарунками. Я отримала книжку «Камера обскура», настільну гру, багато солодощів, головоломку, брошку, «Голландські казки й легенди» Йозефа Коена і ще дивну книжку — «Дезі їде в гори», а також гроші. Я за них купила «Міфи Стародавньої Греції й Риму» — чудові!

Тоді по мене прийшла Ліз і ми пішли до школи. Я пригостила вчителів і весь свій клас цукерками, тоді почалися уроки.

Поки що все! Яка я рада, що ти у мене є!

Понеділок, 15 червня 1942 р.

У суботу після обіду святкували мій день народження. Ми показали фільм «Сторож маяка» — з Рін-Тін-Тіном. Кіно моїм подругам дуже сподобалося. Ми страшенно бешкетували й веселилися. Було багато хлопчиків і дівчаток. Мама завжди запитує, за кого б я потім хотіла вийти заміж. Вона, мабуть, дуже б здивувалася, якби знала, що я хочу вийти за Петера Весселя, тому що, коли вона про нього говорить, я ніяк не реагую. Ліз Госсенс і Санну Хаутман я знаю сто років, дотепер вони були найкращими моїми подругами. Тоді я познайомилася у єврейській гімназії з Йоппі ван дер Ваал. Ми з нею багато часу проводимо разом, і зараз вона моя найкраща подруга. Тепер Ліз більше товаришує з другою дівчинкою, а Санна навчається в іншій школі, й там у неї свої подруги.

Субота, 20 червня 1942 р.

Кілька днів не писала, хотілося серйозно обміркувати — для чого взагалі потрібен щоденник? Маю дивне відчуття — я вестиму щоденник! І не лише тому, що я ніколи не займалася «писанням». Мені здається, що потім і мені, і взагалі усім буде нецікаво читати одкровення тринадцятирічної школярки. Та не в цьому справа. Я просто хочу писати, а головне — хочу висловити все, що в мене на думці.

«Папір стерпить все». Так я часто думала сумними днями, коли сиділа, поклавши голову на руки, й не знала, куди себе подіти. То мені хотілося сидіти вдома, то кудись піти, і я так і не зрушила з місця й усе думала. Так, папір усе стерпить! Я нікому не збиралася показувати цього зошита з товстим корінцем, з велемовною назвою «Щоденник», а якщо й покажу, то лише *справжньому* другові чи *справжній* подрузі, іншим це нецікаво. Ось я сказала головне, чому я хочу вести щоденник: тому що я ще не маю справжньої подруги!

Треба пояснити, інакше ніхто не зрозуміє, чому тринадцятирічна дівчинка відчуває себе такою самотньою. Звісно, це не зовсім так. У мене чудові, добрі батьки, шістнадцятирічна сестра і, мабуть, щонайменше тридцять знайомих чи так званих друзів. У мене повно шанувальників, вони витріщаються на мене, а на уроках навіть ловлять у люстерко мою посмішку.

У мене багато родичів, чудові дядьки й тітки, вдома у нас затишно, власне, у мене є все — крім подруги! З усіма моїми знайомими можна лише бешкетувати й клеїти дурня, патякати про всілякі дурниці. Відверто поговорити мені немає з ким, і я вся, наче наглухо застебнута. Можливо, мені варто бути довірливішою, але тут нічого не вдієш, шкода, що так виходить.

Ось для чого потрібен щоденник. Але для того, щоб у мене перед очима була справжня подруга, про яку я так давно мрію, я не буду записувати до щоденника самі лише голі факти, як роблять усі, я хочу, щоб цей зошит сам став мені подругою — і цю подругу зватимуть Кітті!

Ніхто нічого не зрозуміє, якщо раптом ні сіло ні впало почати писати Кітті, тому я спершу розповім свою

біографію, хоча мені це й не дуже цікаво.

Коли мої батьки одружилися, татові було 36 років, а мамі — 25. Моя сестра Марго народилася в 1926 році у Франкфурті-на-Майні, а 12 червня 1929 року з'явилась я. Ми євреї, тому нам довелося у 1933 році емігрувати до Голландії, де мій батько став одним з директорів акціонерного товариства «Травіс». Ця організація має стосунок до фірми «Колен і К^о», яка знаходиться у тій самій будівлі.

У нашому житті було багато тривоги — як і у всіх: наші рідні залишилися в Німеччині й гітлерівці їх переслідували. Після погромів 1938 року обидва маминих брати втекли до Америки, а бабуся переїхала до нас. Їй тоді було сімдесят три роки. Після сорокового року почалося важке життя. Спершу війна, тоді капітуляція, тоді німецька окупація. Так почалися наші поневіряння. Вводили нові закони, один суворіший за другий, і євреям велося особливо сутужно. Євреї повинні були носити жовту зірку, здати велосипеди, євреям заборонялося їздити в трамваї, що вже казати про авто. Покупки можна було робити з третьої до п'ятої, та ще й у спеціальних єврейських крамницях. Після восьмої вечора не можна було виходити надвір і навіть сидіти в саду чи на балконі. Не можна було відвідувати кіно, театр — жодних розваг! Заборонялося займатися плаванням, грати в хокей чи в теніс, — словом, спорт так само був заборонений. Євреям не можна було ходити в гості до християн, єврейських дітей перевели до єврейських шкіл. Обмежень ставало все більше й більше.

Все наше життя було наповнене страхом. Йоппі завжди каже: «Боюся за щось узятися — а раптом це заборонено?»

У січні цього року померла бабуся. Ніхто не знає, як я її любила і як мені її не вистачає.

З 1934 року мене віддали до дитячого садочка при школі Монтесорі, і я потім залишилася у цій школі. В останній рік моєю класною вихователькою була наша начальниця пані К. Наприкінці року ми з нею зворушливо прощалися й обидві гірко плакали. З 1941 року ми з Марго вступили до єврейської гімназії: вона — до четвертого, а я — до першого класу.

Поки що нам учотирьох ведеться непогано. Ось я й підійшла до нинішнього дня й дати.

Субота, 20 червня 1942 р.

Люба моя Кітті!

Починаю листа зразу. Зараз усе тихо й спокійно. Мама з татом пішли, Марго в подружки грає у пінг-понг. Я теж останнім часом граю з задоволенням. Нам, пінг-понгістам, завжди страшенно хочеться морозива, особливо влітку, тому кожна гра зазвичай закінчується походом до якоїсь цукерні, яку можуть відвідувати євреї, — у «Дельфі» чи «Оазис». Ми не переймаємося, чи є у нас гроші, чи нема. Там завжди повно знайомих і серед них неодмінно знайдеться який-небудь добрий дядечко чи шанувальник, і нам з усіх боків пропонують стільки морозива, що ми за тиждень не з'їмо!

Ти мабуть дивуєшся, що я у моєму віці говорю про шанувальників. На жаль, у нашій школі це — неминуче лихо. Варто комусь із хлопчиків запитати, чи можна йому провести мене додому на велосипеді, я знаю наперед, що вищезгаданий молодик закоханий у мене по вуха й не відчепиться нізащо. Помалу він холоне, особливо якщо я не звертаю уваги на його закохані погляди й весело тисну на педалі. Коли він мені набридне, я навмисне вивертаю кермо, моя сумка падає й молодик із чемності повинен зіскочити й підняти її. Поки він доведе до мене сумку, то заспокоїться. Це ще найбезневинніше, а трапляються й такі, що шлють повітряні поцілунки й узагалі починають чіплятися. Та зась! Я злізаю з велосипеда й кажу, що мені його

товариство не подобається, а інколи роблю вигляд, що образилася й жену його додому.

Ну от, фундамент нашого приятелювання закладений! До завтра, Кітті!

Анна

Неділя, 21 червня 1942 р.

Люба Кітті!

Увесь наш клас трясеться від страху: скоро педагогічна рада! Півкласу уклало парі — кого переведуть, а хто залишиться на другий рік. Міп де Йонг і я аж плачемо від реготу з наших сусідів, вони просперечалися на усі кишенькові гроші: чи переведуть — чи ні, залишишся — ні, переведуть... І отак зранку до вечора! Не допомагають ані благальні погляди Міп, ні мої енергійні виховні заходи — їх ніяк не напоумити. Якби моя воля, то я б залишила на другий рік половину класу — такі тут ледарі! Та вчителі — народ примхливий, щоправда, може це нам на користь.

У мене з усіма вчителями й вчительками стосунки гарні. У нас їх дев'ятеро — семеро чоловіків і дві жінки. Пан Кеплер, наш старий математик, якось на мене злився через те, що я багато балакаю. Він читав мені нотації, а тоді загадав мені роботу у якості покарання — твір на тему «Базіка». Гм-гм... «Базіка»... Ну що тут напишеш? Та я не стала сушити голову, поклала зошит із задачами до сумки й спробувала мовчати. А ввечері, коли всі уроки були готові, я згадала про твір. Гризла ручку й обмірковувала цю тему. Написати абищо, тільки б розігнати рядки ушир — це кожен може. А от відшукати незаперечні докази на користь базікання — це мистецтво! Я міркувала, міркувала — аж раптом мене пройняло; я за один подих списала три загадані сторінки й вийшло дуже гарно! Я доводила, що базікання — жіноча звичка, і що я, звісно ж, буду намагатися стримуватися, але ж моя мама говорить не

менше за мене, а зі спадковістю, на жаль, змагатися дуже важко.

Пан Кеплер дуже сміявся з моїх пояснень. Та коли я на його уроці знову стала патякати, він загадав мені другий твір, цього разу він мав назву «Невиправне базікало». Я йому й це написала, і на двох уроках поводилася бездоганно. А на третьому моє патякання знову вивело його з себе; і от Анні знову загадують твір: «Кряк-кряк, мамзель Качка»! Весь клас «лежав». Я теж сміялася, хоча більше нічого про базікання вигадати не могла. Треба було знайти щось нове, оригінальне. Моя подруга Санна, чудова поетеса, порадила мені написати вірші й взялася допомагати. Я була в захваті. Нехай Кеплер собі дражниться, я з ним порахуюся, він у мене стане посміховиськом для усього класу!

Вірші вийшли дивовижні, успіх надзвичайний! Там було про маму-качку й тата-селезня й про трьох каченят, яких тато закликав насмерть через те, що вони забагато крякали. На щастя, Кеплер зрозумів жарт і прочитав вірші у нашому класі й у інших класах також, та ще й з коментарями. Відтоді я можу базікати скільки мені заманеться, й жодних штрафних робіт!

Щоправда, Кеплер все одно мене піддражнює.

Анна.

Середа, 24 червня 1942 р.

Люба Кітті!

Неймовірно спекотно. Всі відсапуються, пихтять і потіють у цьому пеклі, а тут ще доводиться бігати пішки. Лише зараз я зрозуміла, яка гарна штука — трамвай, особливо відкриті вагони. Та це — заборонений плід для нас, євреїв. Тож лишається бігати своїми двома. Учора мені було треба до зубного лікаря на Ян-Люкенстраат, протягом перерви на сніданок. Це досить далеко від нашої школи, треба було йти повз міський сад. Я так втомилася, що на останніх уроках ледь не заснула. Добре ще, що дорогою мені зустрілося багато

добрих людей і вони самі пропонували мені води. Асистентка зубного лікаря дуже привітна й уважна.

Ми можемо користуватися лише перевозом — та й усе. Це — маленький катер, він іде від Йозефизраелськаде, й перевізник одразу перевіз нас, щойно ми попросили. Голландці, безперечно, не винні, що нам так погано.

Якби лише не ходити до школи! На пасху вкрали мого велосипеда, а маминого тато віддав знайомим на збереження. На щастя, скоро канікули, ще тиждень — і стражданням кінець.

Учора вдень трапилося щось дуже приємне. Коли я проходила повз те місце, де зазвичай стояв мій

велосипед, хтось мене гукнув. Я обернулася й побачила дуже гарненького хлопця, з яким познайомилася напередодні у моєї шкільної подруги Єви. Він трохи соромився, та назвав своє ім'я: Гаррі Гольдберг. Я здивувалася — не зрозуміло, що йому було треба. Та скоро все з'ясувалося: він хотів провести мене до школи. «Якщо нам по дорозі, то ходімо» — відповіла я, й ми пішли разом. Гаррі вже 16 років, і він дуже мило розповідає усілякі історії. Вранці він знову чекав на мене, очевидно так буде й далі.

Анна.

Вівторок, 30 червня 1942 р.

Люба Кітті!

До сьогодні мені геть не було коли писати. У четвер я провела цілий день у знайомих. У п'ятницю до нас прийшли гості, і так до сьогодні. За цей тиждень ми з Гаррі потоваришували. Він мені багато розповів про себе. Сюди, в Голландію, він приїхав сам, тут у нього дідусь і бабуся, а батьки — в Бельгії.

Колись він товаришував з дівчинкою Фанні. Я її теж знаю. Вона — взірець сумирності й нудьги. Відтоді, як Гаррі зі мною познайомився, він зрозумів, що з Фанні йому страшенно нудно. Я його, бачте, розважаю. Ніколи не знаєш, до чого ти придатна!

У суботу в мене ночувала Йоппі. Але в неділю вона пішла до Ліз, і я нудьгувала смертельно. Ввечері Гаррі мав прийти до мене. О шостій він потелефонував:

— Говорить Гаррі Гольдберг. Чи можна покликати Анну?

— Так, Гаррі, це я.

— Добрий вечір, Анно. Як твої справи?

— Дякую, добре.

— На жаль, я сьогодні не зможу прийти. Але хочу з тобою поговорити. Можеш вийти до мене за десять хвилин?

— Добре, я виходжу.

Я швиденько перевдягнулася й злегка пригладила волосся. Тоді стояла біля вікна й хвилювалася. Нарешті він прийшов. Диво дивне — я не полетіла стрімголов сходами, а спокійно чекала, коли він подзвонить. Тоді я спустилася донизу, й він одразу почав:

— Чуєш, моя бабуся вважає, що ти для мене надто молода. Вона каже, що мені слід бувати у Лурсів. Вона, мабуть, зрозуміла, що я не хочу зустрічатися з Фанні.

— А чому, ви хіба посварилися?

— Ні, навпаки, та я сказав Фанні, що ми різні люди, і через це в мене немає бажання витратити з нею багато часу. Та нехай вона ходить до нас у гості, а я буду заходити до них. А потім я думав, що Фанні товаришує з іншими хлопцями. Виявляється, це неправда, й тепер дядько каже — ти мусиш просити у неї вибачення. А я не хочу. Тому я вирішив з нею більше не зустрічатися. А бабуся хоче, щоб я ходив до Фанні, а не до тебе, але я й не збираюся! У старих бувають якісь застарілі уявлення. Та мені з ними рахуватися нема чого. Звичайно, я залежний від бабусі, але й вона від мене де в чому залежить. По середах я вільний, і дід з бабусею гадають, що я ходжу на уроки ліплення, а насправді я буваю на сіоністських зборах. Ми не сіоністи, та мені просто цікаво про них знати. Хоча останнім часом мені чомусь там не подобається, і більше я туди ходити не буду. Отже, ми можемо зустрічатися з тобою щосереді і щосуботи вдень і ввечері, і в неділю ввечері, а ймовірно, що й частіше.

— Але якщо твої бабуся й дід не хочуть, навіщо тобі ходити до мене супроти їхньої волі?

— Для кохання перепон не існує.

Ми зайшли за ріг, що біля книгарні — і там стояв Петер Вессель з двома друзями. Я його побачила уперше після канікул і страшенно зраділа.

Ми з Гаррі обійшли весь квартал кілька разів і врешті-решт домовилися, що завтра ввечері, за п'ять хвилин

сьома я буду чекати біля його дому.

Анна.

П'ятниця, 3 липня 1942 р.

Люба Кітті!

Учора Гаррі прийшов до нас — познайомитися з моїми батьками. Я купила торт, цукерок і кекс. Ми пили чай, та нам з Гаррі стало нудно сидіти вдома. Ми пішли гуляти, і у десять хвилин по восьмій він провів мене додому. Батько дуже сердився, що я повернулася так пізно. Для євреїв дуже небезпечно з'являтися на вулиці після восьмої вечора, і я пообіцяла завжди повертатися додому за десять восьма.

Назавтра мене запросили до Гаррі. Моя подруга Йоппі постійно дражниться через нього. Та я зовсім не закохана в нього. Хіба не можна мати друга? Нема нічого поганого в тому, що я маю друга чи, як каже мама, кавалера. Єва мені розповіла, що Гаррі нещодавно був у неї й вона його запитала: «Хто тобі більше до вподоби — Фанні чи Анна?» А він відповів: «Тебе це не стосується!» Більше вони про це не розмовляли, а коли він ішов геть, то сказав: «Звичайно, Анна, лише ти нікому не кажи». І зразу ж втік.

Я помічаю, що Гаррі страшенно в мене закоханий, і заради різноманітності мені це навіть подобається. Марго сказала про нього: «Гаррі — добрий хлопець». На мою думку, навіть більше. Мама від нього у захваті. «Гарний хлопчик, дуже милий і добре вихований». Мене тішить, що Гаррі сподобався всьому нашому сімейству і вони йому теж дуже подобаються. Лише мої подруги здаються йому цілковитими дітьми — тут він має рацію.

Анна.

Неділя, 5 липня 1942 р.

Річний акт у п'ятницю минув добре — нас перевели. Я маю дуже непогані оцінки. Лише одне «погано», з алгебри — п'ять, тоді — дві шістки, а все решта — сімки

й дві вісімки^[2]. Вдома всі дуже задоволені. Мої батьки не схожі у цьому на інших. Для них неважливо — погані чи добрі в мене оцінки, для них важливіше, щоб я «пристойно» поводитися, була здорова й весела. Аби тут все було гаразд, решта додасться. Та мені все ж хотілося б добре вчитися. Мене, власне, до гімназії взяли умовно, тому що я не пройшла останній клас школи Монтессорі. Але, оскільки всім єврейським дітям треба було переходити до єврейських гімназій, то директор узяв мене і Ліз, щоправда, після довгих умовлянь. Я б не хотіла його розчаровувати. Моя сестра Марго теж отримала свій табель — як завжди, відмінний. Якби давали нагороди, то вона, мабуть, перейшла б з похвальним листом — така розумниця!

Батько останнім часом багато буває вдома, йому не можна ходити до контори. Жахливе відчуття — раптом виявитися зайвим! Пан Коопхойс прийняв від нього «Травіс», а пан Кралер — фірму «Колен і К^о», у котрій батько теж був компаньйоном.

Днями, коли ми з батьком гуляли, він заговорив зі мною про «притулок». Сказав, що нам було б дуже важко жити відрізаними від усього світу. Я запитала, чому він про це каже.

— Ти знаєш, — промовив він, — що ми вже більше року ховаємо у знайомих одяг, меблі й продукти. Ми не хочемо залишити німцям наше майно, а ще більше — потрапити їм до рук. Тому ми самі підемо, не чекаючи, поки нас заберуть.

Мені стало страшно, таким серйозним було його обличчя.

— А коли?

— Про це не думай, дитино. Настане час — дізнаєшся. А поки можна — насолоджуйся свободою.

І все. Ах, якби цей день був далеко-далеко!

Анна.

Середа, 8 липня 1942 р.

Люба Кітті!

Між недільним ранком і нинішнім днем нібито проминули цілі роки. Так багато всього сталося, наче земля перекинулася! Але, Кітті, як бачиш, я ще живу, а це, за словами тата, — найголовніше.

Так, я живу, лише не питай, як і де. Мабуть, ти мене сьогодні геть не розумієш. Доведеться спершу розповісти тобі все, що сталося з неділі.

О третій — Гаррі щойно пішов і хотів скоро повернутися — раптом почувся дзвінок. Я нічого не чула, зручно лежала в качалці на веранді й читала. Раптом у дверях з'явилася перелякана Марго.

— Анна, батькові прислали повістку з гестапо, — пошепки мовила вона. — Мама вже побігла до ван Даана. (Ван Даан — гарний батьків знайомий і його співробітник).

Я страшенно перелякалася. Повістка... всі знають, що це означає: концтабір... Переді мною промайнули камери у в'язниці — невже ми дозволимо забрати батька!

— Не можна його відпускати! — рішуче мовила Марго.

Ми сиділи з нею у вітальні й чекали на маму. Мама пішла до ван Даанів, треба було вирішувати — чи йти нам завтра до схованки. Ван Даани теж підуть з нами — нас буде семеро. Ми сиділи мовчки, говорити ні про що не могли. Думка про батька, який нічого не підозрюючи пішов відвідати своїх підопічних у єврейській богадільні, очікування, спека, страх — нам зовсім відібрало мову.

Раптом дзвінок.

— Це Гаррі! — вигукнула я.

— Не відчиняй! — втримала мене Марго, але страх виявився даремним: ми почули голоси мами й пана ван Даана, вони розмовляли з Гаррі.

Тоді він пішов, а вони увійшли в дім і зачинили за собою двері. Після кожного дзвоника Марго або я кралися донизу й дивилися, чи то не батько. Вирішили нікого іншого не впускати.

Нас попросили з кімнати. Ван Даан хотів поговорити з мамою наодинці. Коли ми сиділи в нашій кімнаті, Марго мені сказала, що повістка прийшла не татові, а їй. Я ще дужче перелякалася й стала гірко плакати. Марго лише шістнадцять років. Невже вони хочуть висилати таких дівчаток без батьків? Та на щастя, вона від нас не піде. Так сказала мама, і, мабуть, батько теж готував мене до цього, коли розповідав про криївку.

А яка криївка? Де ми сховаємося? У місті, в селі, у якомусь будинку, в хаті — коли, як, де? Не можна було ставити ці питання, та вони весь час крутилися в голові.

Ми з Марго почали складати все найнеобхідніше до наших шкільних сумок. Спочатку я взяла цього зошита, а тоді що трапиться: бігуді, носовички, підручники, гребінку, старі листи. Я думала про те, як ми будемо переховуватися й пхала до торбинки всілякий непотріб. Та мені не шкода: спогади цінніші, ніж плаття.

О п'ятій нарешті повернувся батько. Він потелефонував панові Коопхойсу й попросив зайти увечері. Пан ван Даан пішов по Міп. Міп працює в конторі у батька з 1933 року, вона стала нашим вірним другом, і її чоловік Хенк так само. Вона прийшла, склала черевики, плаття, пальто, трохи білизни й панчіх до валізи й пообіцяла ввечері знову зайти. Нарешті у нас стало тихо. Їсти ніхто не міг. Досі було спекотно і взагалі якось дивно й незвично.

Горішню кімнату в нас винаймає такий собі пан Гоудсміт, він розлучений з дружиною, йому років тридцять. Здається, цієї неділі йому не було чого робити й він сидів у нас до десятої й ніяк не вдавалося його випхати.

Об одинадцятій прийшли Міп і Хенк ван Сантени. У валізі Міп і в глибоких кишенях її чоловіка знову почали щезати панчохи, черевики, книги й білизна. О пів на дванадцяту вони пішли, згинаючись під вагою речей. Я страшенно втомилася, і, хоча й знала, що сплю востаннє на своєму ліжку, одразу ж заснула. О пів на шосту ранку мене розбудила мама. На щастя, було вже не так спекотно, як у неділю. Цілий день накрапав теплий дощик. Ми всі вчотирьох стільки на себе вдягли теплого, ніби збиралися ночувати в холодильнику. Але нам треба було взяти з собою якомога більше одягу. У нашому становищі ніхто б не зважився йти вулицею з важкою валізою. На мені було дві сорочки, дві пари панчіх, три пари трико й плаття, а згори — спідниця, жакет, літнє пальто, а ще мої найкращі туфлі, ботики, хустка, шапка й ще всілякі хустки й шарфи. Я вже вдома ледь не задихнулася, та усім було не до цього.

Марго напхала сумку підручниками, сіла на велосипед і поїхала по Міп у невідому мені далечінь. Я ще не знала, в якому таємничому місці ми заховаємося... О сьомій годині тридцять хвилин ми зачинили за собою двері. Єдина істота, з якою я попрощалася, був Маврик, моє улюблене кошеня, його мали взяти до себе сусіди. Про це ми залишили записку панові Гоудсміту. На столі в кухні лежав фунт м'яса для кота, у їдальні не прибрали зі столу, ліжка ми також не прибрали. Все справляло враження, ніби ми втекли стрімголов. Та нам було байдуже, що скажуть люди. Ми хотіли лише піти й спокійно дістатися до місця. Завтра напишу ще!

Анна.

Четвер, 9 липня 1942 р.

Люба Кітті!

Так ми бігли під рясним дощем: батько, мама і я, у кожного портфель і господарська торбина, забиті під зав'язку чим завгодно.

Робітники, які рано йшли на роботу, дивилися на нас співчутливо. З їхніх облич можна було побачити, що вони засмучені через нас і їм нас шкода, тому що ми мусимо тягнути таку вагу власноруч, а сісти в трамвай не можемо. Всі бачили жовту зірку і цього було достатньо.

Дорогою батьки мені докладно розповіли, як з'явився план втечі. Вже багато місяців вони переносили в безпечне місце частину нашої обстановки й одягу. Все було підготовано, а шістнадцятого липня ми повинні були зникнути. Та повістка надійшла за десять днів до того, й треба було змиритися з тим, що приміщення ще не зовсім підготовлене. Притулок знаходився у батьковій конторі. Стороннім це зрозуміти складно. Доведеться пояснити докладніше. Батько завжди тримав небагато службовців: пан Кралер, пан Коопхойс, Міп і Еллі Воссен, двадцятитрьохрічна стенографістка. Усі вони знають, де ми будемо. Не посвячений лише пан Воссен, батько Еллі, який працює на складі, і двоє його помічників.

План дому такий: на першому поверсі — великий склад, він же експедиція. Поруч з дверима до складу — вхідні двері, подвійні, які ведуть на невеличкі східці. Якщо ними піднятися, то опинишся перед дверима з матовим склом, на них чорними літерами написано: «Контора». Це і є головна контора, дуже велика, дуже світла, де багато народу. Вдень там працюють Міп, Еллі й пан Коопхойс. Крізь прохідну кімнату, де стоїть багато шаф, великий буфет і сейф, потрапляєш до темнуватого кабінету, де колись сиділи пан Кралер і пан ван Даан, а зараз лишився тільки пан Кралер. З коридору теж є вхід просто до цього кабінету, крізь скляні двері, які можна відчинити зсередини, а ззовні не можна.

З кабінету Кралера коридором підіймаєшся на чотири сходинки йходиш до найкращої кімнати в конторі — кабінету директора. Там тьмяні важкі меблі, лінолеум

вкритий килимом, стоїть радіоприймач, гарні святкові лампи, словом, розкішно! Поруч — велика за площею кухня з «титаном» і двома газовими конфорками. Далі — вбиральня. Це все на першому поверсі.

З довгого коридора дерев'яні східці йдуть нагору до передпокою, що переходить у коридор. Праворуч і ліворуч — двері. Ті, що зліва ведуть на склад і до комор, з мансардою й горищем, — це приміщення займає передню частину будівлі. З другого боку будинку є ще довгі, страшенно круті, справжні голландські східці, вони ведуть до другого виходу на вулицю.

За першими дверима — наш притулок. Ніхто б не подумав, що за цими простими сірими дверима стільки приміщень. При дверях — сходинок, і ви там. Зразу ж навпроти цього входу — круті східці. Ліворуч — маленький передпокій веде до кімнати, що має слугувати за їдальню й спальню родині Франк, а поруч є ще одна кімнатка: це спальня й класна кімната сестричок Франк. Праворуч від сходів — темна кімнатка з умивальником і окремою вбиральнею. З кімнатки є двері до нашої спальні — Марго і моєї. Коли підіймаєшся сходами й відчиняєш двері нагору, то просто дивуєшся, що в задній частині такого старого дому раптом виявляється велика, світла й гарна кімната. У цій кімнаті стоїть газова плита й стіл для миття посуду — тут дотепер була лабораторія фірми. А тепер тут буде кухня і, крім того, їдальня, спальня й кабінет подружжя ван Даан. Крихітна прохідна кімнатка буде царством Петера ван Даана. Там ще є горище й мансарда, як і в передній частині дому. Бачиш, тепер я змалювала тобі наш дивовижний притулок!

Анна.

П'ятниця, 10 липня 1942 р.

Люба Кітті!

Можливо, я тобі страшенно набридла довгими описами нашого помешкання. Та повинна ж ти знати, де

я приземлилася! Пишу далі, бо я ще не все тобі розповіла. Коли ми прийшли на Прінсенграхт, Міп одразу ж відвела нас нагору, до помешкання. Вона зачинила за нами усі двері — й ми залишилися самі. Марго приїхала на велосипеді раніше за нас і вже чекала там. Наша кімната, та й усі інші були схожі на комору лахмітника — неможливо розповісти, що там робилося! Усі коробки й валізи, котрі місяцями перетягували сюди, були скидані абияк. Маленька кімната була до стелі закладена ліжками й постелями. Треба було миттю братися до прибирання, якщо ми хочемо ввечері лягти спати в застелені ліжка. Мама й Марго не могли й пальцем поворухнути. Вони лежали на сінниках у жахливому стані. А ми з татом, головні «прибиральники» в сім'ї, одразу ж взялися до роботи. Ми все розпакували, прибрали, вибили, вимили й до вечора, ледь живі від втоми, лягли в чисті постелі. Цілий день ми не їли нічого гарячого. Втім, це було зайве. Мама і Марго надто нервували, їм не хотілося їсти, а нам з татом не було коли. У вівторок зранку знову взялися до справи. Еллі й Міп купили дещо за нашими картками, батько налагодив затемнення, тоді відмивали підлогу на кухні, словом, всі працювали з ранку до вечора. До середини мені взагалі не було коли навіть подумати про величезний переворот, що стався у моєму житті. Й лише в середу — вперше після нашого приходу до притулку — я змогла обміркувати все й написати тобі, що відбулося і що ще з нами може статися.

Субота, 11 липня 1942 р.

Люба Кітті!

Батько, мама й Марго ніяк не можуть звикнути до лункого дзвону з Вестертума — він дзвонить кожних чверть години. А мені навіть подобається, дуже гарно, особливо вночі, це мене якимось заспокоює. Мабуть, тобі дуже б хотілося знати, чи до вподоби мені наше помешкання. Відверто кажучи, сама не знаю. Мені